

VI. DEMİREL HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ETKİLERİ

Fuat UÇAR*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde 1923-1950 dönemi tek parti iktidarında geçen önemli bir süreci oluşturmaktadır. Koalisyon hükümetleri olgusu ise 1961 seçimlerinden sonra siyasal hayatın en önemli konularından birisi haline gelmeye başlamıştır. Koalisyon hükümetleri ile geçen 1961-1980 döneminde Süleyman Demirel, AP'nin gerek tek parti gerekse koalisyon hükümetleri dönemlerinde Başbakan olarak uzun bir süre iktidarda kalmıştır. Süleyman Demirel'in siyasi hayatında kurmuş olduğu VI. hükümeti, aynı zamanda koalisyona dayalı bir azınlık hükümeti olup 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden önce kurulan son demokratik hükümet olmuştur. Türkiye'nin iç politika yönünden anarşi ve terörün had safhada olduğu, ekonomik olarak 24 Ocak Kararları'nın alındığı bu dönemde dış politikada da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok yönlü bir dış politikanın izlendiği bu dönemde, Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini daha da artırmıştır. Orta Doğu ve İslam dünyasının yanında, Yunanistan ve Amerika ile kurulan diplomatik ilişkilerin yanında Batı, dış politikada her zaman daha fazla öncelikli olmuştur. Batı ile ilişkiler özellikle ekonomik yönden AET kapsamında öncelikli olarak devam ederken, askerî yönden NATO ile ilişkiler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorunu, Ege Adaları gibi sorunlarda Türkiye'nin haklılığı "milli dava" olarak savunulmuştur. Yaşan sorunların milli/ulusal niteliğinden dolayı iktidar-muhalefet ilişkilerinde çatışmanın en az yaşandığı alan dış politika olmuştur.

Anahtar Kelimeler: AET, Dış politika, NATO, Süleyman Demirel

TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE VI. DEMİREL GOVERNMENT AND ITS EFFECTS

Abstract

In the history of the Republic of Turkey, the period 1923-1950 constitutes an important period of one-party rule. The phenomenon of coalition governments became one of the most important issues in political life after the 1961 elections. During the 1961-1980 period, which was characterized by coalition governments, Süleyman Demirel remained in power for a long time as the prime minister of the AP both during the single party and coalition governments. Süleyman Demirel's sixth government, which was also a coalition-based minority government, was the last democratic government formed before the military coup of September 12, 1980. During this period, when anarchy and terrorism were at their peak in Turkey's domestic politics and the January 24 Decisions were taken economically, important developments took place in foreign policy. During this period, when a multifaceted foreign policy was pursued, developments in the Middle East increased Turkey's strategic importance. In addition to the Middle East and the Islamic world, as well as diplomatic relations with Greece and the United States, the West has always had a higher priority in foreign policy. While relations with the West continued primarily within the EEC, especially in economic terms, relations with NATO continued intensively in military terms. Turkey's righteousness was defended as a "national cause" in problems with Greece such as the Cyprus problem and the Aegean Islands. Due to the national/national nature of the problems, foreign policy has been the least conflict-prone area in government-opposition relations.

Keywords: EEC, Foreign policy, NATO, Süleyman Demirel

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Giresun, Türkiye, fuat.turkuaz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2036-6689

Giriş

Türk siyasal hayatında tek parti dönemi iktidarlarının dışında koalisyon hükümeti dönemleri de önemli bir dönemi oluşturmaktadır. 1961 seçimleri sonucunda Türk siyasal hayatı ilk kez koalisyon hükümetleri ile tanışmış ve 1965 seçimlerine kadar bu süre İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulan koalisyon hükümetleri ile yönetilmiştir. Bu süreçte ismi duyulmaya başlayan Süleyman Demirel, 1965 ve 1969 seçimleriyle genel başkanı olduğu Adalet Partisi (AP)'ni iktidar yaparak 12 Mart 1971'de ordu komuta kademesinin hükümete verdiği muhtıraya kadar Başbakanlık yapmıştır. Demirel, bundan sonra muhalefet lideri konumuna geçse de 1970'li yıllardaki etkinliği artarak devam etmiştir.

1973 seçimlerinin tek parti iktidarına imkân sağlamaması, Türkiye'yi yeniden koalisyon hükümetleri ile yönetilmek zorunda bırakmıştır. Bu açıdan 1973-1980 dönemi koalisyonlarla geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde koalisyonların karşılaştığı önemli sorunlarının başında anarşi ve ekonomi sorununu gelirken dış politikada da oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır.

12 Kasım 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan, VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde takip edilen dış politika, önceki hükümet dönemlerinde uygulanan politikaların devamı niteliğinde olmuştur. Aslında bu durum AP ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin önceki iktidar dönemlerinde benimsen hem Kuzey Atlantik Örgütü (North Atlantic Organization / NATO) üyeliğine devam edilmesi hem de bu ittifak tarafından alınan kararlara iştirak edilmesi şeklinde bir dış politika takip edilmiştir. Bu açıdan Batı'ya dönük bir dış politika hâkim olmuştur.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'ne¹¹ giden sürecin önemli bir aşamasını teşkil eden VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada meydana gelen gelişmeler çok yönlü ve yoğun bir şekilde devam etmiştir.

VI. Demirel Hükümeti, iç politikada; artan anarşi, terör olayları ve ekonomik sorunlar ile uğraşırken, aynı zamanda ordu üst kademesinin Cumhurbaşkanı aracılığı ile siyasilere yönelik verdiği uyarı mektubu ve siyasi çekişmeler etkili olmuştur. Dış politikada da dünyada önemli gelişmeler yaşanmış, özellikle Türkiye'nin bulunduğu bölgesel gelişmeler dış politikada etkili olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeleri değerlendiren Birand'a göre:

“Oysa bir yıl gibi kısa bir süre içinde, Ortadoğu'da olağanüstü olaylar ve gelişmeler âdeta ardına birbirini izlemiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmemiş oranda bir bunalım bölgede yoğunlaşmaya başlamıştı. (...) Türkiye batı için önemi katlanarak birkaç misli artan, dolayısıyla çok daha yakından izlenmesi gereken, istikrarlı ve daha da önemlisi batı ile ilişkilerini artık hiçbir kuşku bulutuna dahi tahammül edilemeyecek biçimde sağlamlaştırılması zorunlu bir ülke durumuna girmişti.”²

1970'li yılların sonuna doğru Türkiye, yaşanan iç istikrarsızlık ve ekonomik sorunlarla birlikte dış politikada meydana gelen gelişmelerden de oldukça etkilenmiştir. İç politika ve ekonomideki şiddetli istikrarsızlığa rağmen dış politika, iktidar-muhalefet ilişkilerinde uzlaşmanın sağlandığı tek alan olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil bu durumu “Biz Zincirbozan'da gördük ki, CHP'li-lerle aramızdaki dünya görüşlerimizden kaynaklanan çelişki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadar değildi. (...) Türkiye'nin dış politikası konusunda gördük ki, CHP'lilerle aramızda en küçük bir çelişki yoktu”³ şeklinde ifade etmiştir. Böylece iktidar-muhalefet ilişkilerinde sağlanan uzlaşıda ulusal/milli çıkarların savunulması etkili olmuştur.

Hükümet programında dış politikaya yönelik yapılan değerlendirmede “Türkiye, dış politikasını coğrafi mevkimiz ve tarihimizin gerçeklerine uyan, savunmamızla ekonomimizin icaplarını koruyan bir biçimde yürütecektir. Türkiye, taahhütlerine sadık kalacaktır. Maceracı politikalara iltifat etmeyecek,

1 Tekrarlayan durumlarda 12 Eylül darbesi olarak zikredilmiştir.

2 M. Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, (yayıncı yeri yok: Karacan Yayınları, 1984), 184.

3 Cılızoğlu, Tanju (haz.), Çağlayangil'in *Anıları* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007), 268-271.

aklın gereğini yapacaktır. Türkiye, büyük devletlerin ülkemiz etrafında veya ülkemizle ilgili olarak çatışır hale gelmemelerine azami dikkat ve itina sarf etmeye devam edecektir"⁴ ifadelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede programda dış politikanın yönü konusunda; hiçbir şüpheye mahal bırakılmayacağı, coğrafi konumun ve tarihi gerçeklerin ışığında, verilen taahhütlere uyan bir dış politika izleneceği, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerin en kısa zamanda canlandırılması, Kıbrıs sorununda, adil bir çözüm olarak iki bölge ve iki toplumlu bir federasyon çözümüne varılabilmesi için iyi niyetli ve anlayışlı çabanın gösterileceği gibi konulara önem ve öncelik verilmiştir. 12 Eylül öncesinin son demokratik hükümeti, Demirel'in de ilk, Türk siyasal yaşamının da ikinci azınlık hükümeti olan VI. Demirel Hükümeti'nin dış politikadaki uygulamaları gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde gündemde olmaya devam etmiştir. Bu çalışmada genel olarak VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde uygulanan dış politikaların önemi ve etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. VI. Demirel Hükümeti Öncesi Siyasal Durum

12 Mart 1971'de verilen muhtıradan önce Demirel Başbakan olarak görev yapıyordu ve genel başkanı olduğu AP'de Meclis'te çoğunlukta idi. Muhtıra sonucunda Meclis kapanmadı, siyasi faaliyetleri durdurulmadı, sadece hükümet istifa etti. Yeni hükümeti kurma görevi CHP'den istifa eden Nihat Erim'e verildi. Erim tarafından 26.03.1971-11.12.1971 ve 11.12.1971-22.05.1972 tarihleri arasında iki ayrı hükümet kuruldu. Daha sonraki süreçte Erim'in partilerüstü bir anlayışla⁵ Meclis'ten daha fazla yetki istemesi istifasına neden oldu. Bu kez yeni hükümeti kurma görevi II. Nihat Erim Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Ferit Melen'e verildi ve Melen de hükümeti 22.05.1972 tarihinde kurdu. Melen Hükümeti, Fahri Korutürk'ün 6 Mayıs 1973'te Cum-

hurbaşkanı seçilmesinden bir gün sonra istifa etti. Bu gelişmenin sonucunda yeni hükümet önceki Ferit Melen Hükümeti'nde Ticaret Bakanı olarak görev yapan Naim Talu'ya verildi. Talu'nun Başbakanlığında yeni hükümet 15 Nisan 1973'te kuruldu ve CHP'nin Milli Selamet Partisi (MSP) ile kurmuş olduğu koalisyonu kadar görevde kaldı.

1973 seçimleri sonucunda "tarihi uzlaşısı" olarak nitelendirilen, ideolojik olarak zıt iki parti durumundaki CHP ile MSP tarafından koalisyon hükümeti 1974 yılının Ocak ayında 26'sında kuruldu.⁶ Ülkeye beklenen istikrarı getiremeyen ve kısa süreli olan CHP-MSP koalisyon hükümeti, af yasasında yaşanan anlaşmazlık, özellikle de Ecevit'in yapılacak bir erken genel seçimde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı kendi lehine kullanmak istemesi gibi nedenlerden dolayı bozuldu. Böylece Ecevit'in 1974'ün 18 Eylül'ünde istifasından sonra Sadi Irmak tarafından kurulan yeni hükümet (17.11.1974 - 31.03.1975) Ecevit'in destekleyeceğimiz demesine rağmen Meclis'ten güven oyu alamadı.⁷ Bu gelişmeden sonra tekrar gündeme gelen yeni hükümeti kurma çalışmaları 194 gün gibi uzun bir sürede kurulamadı. Yapılan görüşmeler sonucunda Türk siyasi hayatında Milliyetçi Cephe (MC) denilen yeni bir oluşum AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in liderliğinde, MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'den oluşan sağ partilerin ittifakı şeklinde kuruldu.⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde o zamana kadar yapılan seçimler içerisinde en çok umut beslenen seçimlerinden olan 5 Haziran 1977 seçimleri, hiçbir partiye hükümeti kurma çoğunluğunu ver(e)medi. Demirel, 5 Haziran 1977 seçimlerinin sonucunda Ecevit'in 21 Haziran 1977'te kurduğu azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması⁹ sonucu MC'nin ortakları ile 21 Temmuz 1977'te yeni bir MC hükümeti kurabildi. MC hükümetinin 05.1.1978 tarihinde gensoru yoluyla düşürülmesi¹⁰ sonucu Demirel de muhalefet konumu-

4 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 6. Birleşim (19 Kasım 1979), 95.

5 Siyasi partilerin savunduğu görüş ve düşüncelerin üzerinde ülke gerçeklerine ve çıkarlarına uygun olarak birleştiricilik, uzlaştırıcılık özelliği olma durumunu ifade etmektedir.

6 MM Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim (07 Şubat 1974), 561.

7 MM Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 7. Cilt, 11. Birleşim (29 Kasım 1974), 251.

8 I. MC olarak Türk siyasi hayatına geçen bu hükümetin kuruluşunu Başbakan olarak Demirel "Bu benim hayatımın en büyük günü" diye nitelendirmiştir. Acar Tuncer, *Demirel'in Gerçek Yüzü*, (İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti, 1987), 24.

9 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 12. Birleşim (3 Temmuz 1977), 76.

10 MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, 5. Birleşim (31 Aralık 1977), 117.

na geçmiş oldu. Bu kez yeni hükümeti Bülent Ecevit, 1978 yılının ilk günlerinde Güneş Motel Olayı¹¹ sonucunda kurabildi.

12 Eylül öncesinin son seçimleri olan 14 Ekim 1979 seçimleri sonucunda CHP, aslında Meclis'teki çoğunluğunu kaybetmemesine rağmen sonuçlar, Türk siyasi hayatında yeni bir hükümet değişikliğine neden oldu. CHP yönetimi hükümetten çekilme kararı verince Bakanlar Kurulu istifa kararı aldı.¹² Başbakan Ecevit, ara seçimlerde halk desteğinin azalmasını "güvensizlik oyu" olarak yorumladığı için 16 Ekim 1979'da istifa etti.

2. Hükümetin Kuruluşu

Başbakan Ecevit'in 16 Ekim 1979 tarihinde istifası üzerine Cumhurbaşkanı demokratik teamüller doğrultusunda hükümeti kurma görevini Meclis'te çoğunluğa sahip olan CHP'nin genel başkanı Ecevit'e verdi. Ecevit ise 19 Ekim'de Cumhurbaşkanı Korumak ile görüştüktan sonra Cumhurbaşkanı'nın yeni hükümeti kurma önerisini "seçim sonuçları ile halkın AP'nin hükümet kurması yolundaki eğilimini ortaya koyduğunu"¹³ belirterek kabul etmedi. Hükümet kurma çalışmaları AP Genel İdare Kurulu'nda da tartışıldı. Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in belirttiğine göre AP'nin önde gelen isimlerinden Saadettin Bilgiç, memleketin şartlarının müsait olmadığını belirterek; MSP ile MHP'nin tekliflerinin ancak erken seçim şartı ile kabul edilebileceğini, ancak bu şekilde bir azınlık hükümeti kurulabileceği görüşünü ısrarla savundu. Demirel de seçim sonuçlarına bağlı olarak AP'nin 1979 ara

seçimlerine hükümet olmayı düşünerek gitmediğini, çünkü sonuçların Meclis'teki aritmetiği etkilemediğini, ancak ara seçim sonuçlarıyla belki Meclis'i erken genel seçime sürükleyebileceklerini ifade etti.¹⁴ Bu şekilde Demirel, bir erken genel seçim yapma düşüncesiyle AP olarak hükümet kurmaya istekli davranmış oldu. Buna karşın Demirel iktidar olma arzusunun ya da iktidar olma fırsatında da vazgeçmek istememiştir. Cumhurbaşkanı Korumak, Genelkurmay Başkanı Or-general Kenan Evren'in karşı çıkmasına rağmen, MSP ile MHP'nin hükümeti dışarıdan destekleyeceklerini açıklamalarından dolayı AP'nin tek başına hükümeti kurmasını onaylayacağını ifade etti.¹⁵

Gelişmeler doğrultusunda Cumhurbaşkanı, Ecevit'in istifasından sonra yeni hükümeti kurmaya yönelik görevi kabul etmemesi üzerine 24 Ekim 1979 tarihinde görevi Demirel'e verdi.¹⁶ Görevin Demirel'e tevdi edilmesi üzerine Ecevit; AP Genel Başkanı olarak Demirel'in partilerle ilk temasının CHP ile olabileceğini, bu görüşme gerçekleşirse yeni bir hükümet konusunda alternatifler bulmada umutlu olduğunu ifade etti.¹⁷ Ecevit'in önerisini kabul etmeyen Demirel bu konudaki karşı tutumunu "‘Gel Sayın Ecevit, sen yapamadın, bana payanda ol da, ikimiz beraber yapalım’ mı diyecektim?.. Yahut, ‘Gel seninle ortak hükümet olalım da, bunu yapalım.’ Onun için onur kırıcı olmaz mıydı? Ben yapamadım bunu, sen yap diyor ve diğer partiler bana destek vermiş, biz tek başımıza hükümete çıkmışız"¹⁸ şeklinde açıklamıştır.

Kendisine görev tevdi edilen Demirel, siyasi parti liderleri ile yaptığı görüşmelerde önceki dö-

11 Orhan Alp ve Tuncay Mataracı'nın yerel seçimden önce AP'den istifa etmesi Meclis'te dengeleri CHP lehine değiştirdi. Bu gelişmelerden yararlanmak isteyen Ecevit, istifa eden milletvekilleriyle temasa başladı. Ecevit, görüşmelerini İstanbul'un CHP'li Belediye Başkanı AYTEKİN KOTİL'in öncülüğünde belediyenin Florya'daki tesislerinde bulunan Güneş Motel'de gizli bir şekilde yürüttü. Görüşmelerde istifa eden milletvekillerinin bağımsız kalmaları ve hükümeti desteklemeleri karşılığında bakanlık verilmesi yönünde imzalanan protokole göre, isteyen bağımsız kalacağı isteyen de CHP'ye katılacağına karar verildi. Suavi Aydın- Yüksel Taşkın, *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 287. Oğuz Atalay'ın dışındakiler Ecevit'in kurduğu hükümette bakan olarak görev aldılar. Ecevit söz konusu gelişmelere yönelik yapılan "Bir oya bir bakanlık" eleştirilerini, rejim ve ülkenin karanlığa girmesinden kaygı duydukları için böyle bir adım attıkları şeklinde savunmuş ve "çoğunu yakından tanıımıyordum. Önemli olan ülkeyi yeni bir cephe hükümetinden kurtarabilmektir" değerlendirmesini yapmıştır. Yavuz Donat, *Sandıktan İhtilale 1977-1980*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987), 152, 280-281; *Cumhuriyetin 75 Yılı (1979-1997)*, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998), 748; *Milliyet*, "12'ler : 'Mevki ve Makam Beklemiyoruz' " (25 Aralık 1977), 1.

12 Türker Sanal, *Türkiye'nin Hükümetleri*, (Ankara: Sim Matbaacılık Ltd. Şti., 1997), 57.

13 Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 299.

14 Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1986), 287.

15 Çağlayangil'in Anıları, 220-221.

16 *Milliyet*, "Görev Demirel'de" (25 Ekim 1979), 1.

17 *Milliyet*, "Demirel Hükümeti Kuruyor" (8 Kasım 1979), 1.

18 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 471.

nemlerde sıkça kullandığı “Büyük Türkiye” sloganı yerine “Büyük Sorunları Olan Türkiye” temasını işlemeye başladı. Demirel’in hükümeti kurma çalışmaları kapsamında CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ile yaptığı görüşmede Feyzioğlu’nun “Kayıtsız şartsız destek vaat etmemiz kabil değildir. İcraatlarına göre değerlendireceğiz”¹⁹ şeklindeki açıklaması, hükümet kurma sürecinde yaşanan zorluğu ortaya koymaktadır. Bunun üzerine Demirel, yeniden I ve II. MC hükümetleri döneminden eski ortakları olan MHP ve MSP ile görüşmelere başlamak durumunda kaldı. Bu görüşmelerde MHP lideri Alparslan Türkeş’in “Biz MHP olarak AP’yi şartsız olarak dıştan destekleyeceğiz”²⁰ açıklaması, Demirel’in işini oldukça kolaylaştırmış oldu. MSP ise MHP’nin katılacağı bir hükümetin ülkeyi bir iç savaşa götüreceği inancını taşıdığı için MHP’nin içinde yer alacağı bir koalisyona katılmayacağını bildirdi.²¹ Daha sonra AP ile MSP arasında yapılan temaslarda Erbakan, AP’nin kuracağı hükümeti destekleyeceklerini ancak bazı dilek ve temennilerinin olduğunu, bunlar yerine getirilirse hükümeti gönülden destekleyeceklerini, yoksa hükümeti “kerhen” destekleyecekleri²² açıklamasını yaptı. Erbakan başka bir açıklamasında da hükümete vereceği desteğin daha somut koşullara bağlı olduğunu, bu koşulların da 163. maddenin kaldırılmasına, AET’ye kesinlikle üye olunmamasına ve Kıbrıs’ta bağımsız bir devletin ilan edilmesine bağlı olduğunu ifade etti. Dolayısıyla Erbakan’ın bu tavrı, AP’nin kuracağı azınlık hükümetine her koşulda destek verecek olan MSP’nin taleplerinin artarak devam edeceğini gösteriyordu.

MSP böylece eskiden olduğu gibi yine “kilit parti” olma konumuna gelmişti. Ecevit bu süreçte De-

mirel’in Erbakan ile görüşmesine yönelik endişelerini “hükümetin örtülü MC olacağı yolunda kuşkuluyum” şeklinde değerlendirdi. Demirel ise kurulacak hükümete yönelik bu yönde yapılan eleştirilere “kapalı bir MC geliyor demek yanlıştır”²³ şeklinde tepki gösterdi. Aslında yeni hükümetin Demirel tarafından kurulması yönündeki çalışmalar, gelişmelerin adı konulmamış yeni bir MC oluşumuna doğru gittiğini gösteriyordu.

Hükümeti kurma görevini kabul eden ve diğer partilerle görüşen Demirel, bu konudaki düşüncelerini açıklarken memleket için var olduklarını, zor şartların altına girmenin kaderleri olduğunu, en kısa zamanda hükümeti kuracağını, ülkenin yokluklar içerisinde olduğunu ifade etti.²⁴ Bu şekilde hükümeti kurmak azminde olan Demirel, artık AP, MSP’nin “kerhen” desteğine muhtaç hale gelmiş oluyordu. Partisinin yetkili kurullarıyla konuşan Demirel, “hükümet kaçağı” durumuna düşmek de istemiyordu. Dolayısıyla Demirel, yeni hükümetin bir azınlık hükümeti şeklinde de olsa bunun AP tarafından kurulması gerektiğini savunmaya başladı. Demirel’e göre, ülke zor durumdan çıkacaksa, bu durum ancak AP’nin kuracağı hükümet sayesinde olacaktı. Eski ortakları MHP ve MSP’nin “koşulsuz destek vaadini” güvenilmez diye geri çevirmek de mümkün değildir.²⁵ Ecevit’e karşı artan hoşnutsuzluk, erken genel seçim çağrısında bulunan ve bunun için parlamentonun kilitlenmesinden medet uman Demirel’e bir hükümet kurmaktan başka çare bırakmayacak gibi görünmekteydi.²⁶

Bu kapsamda Demirel, MC dönemlerinden ortakları olarak Erbakan ile Türkeş’in desteğini sağladıktan sonra teamüller gereği 7 Kasım 1979 tarihinde

19 *Cumhuriyet*, “Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti” (7 Kasım 1979), 1.

20 AP Genel İdare Kurulu’nun, “partileri ziyaret edin” kararından sonra ilk ziyaretini MHP’ye yapan Demirel, bu ziyaretten çok duygulanmıştı. Ziyaret sırasında Türkeş de Demirel’e kuracağı azınlık hükümetini herhangi bir ön şart ileri sürmeden parti olarak destekleyeceklerini ifade etmiştir. Demirel de Genel İdare Kurulu’nda, Türkeş’in bu sözünü, eski bir ihtilalci olduğu iddia edilen Türkeş’in siyasetin düze çıkması için inanılmaz bir gayret gösterdiğini memnuniyetle anlatmıştır. Yavuz Donat, *Cumhuriyetin Kara Kutusu*, (İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005), 15-16.

21 Yudum Cura, *Koalisyon Hükümetleri: Türkiye Örneği*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 122.

22 Erbakan’ın bu konudaki talepleri şunlardır: Türkiye’nin İslam dünyasından ayrılmaması, yabancı sermaye ve dış kredilerin istismar edilmemesi, anarşinin önlenmesi, inananların kıyılmaması, yoklukların kaldırılması, partizanlık yapılmaması, can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır. *Cumhuriyet*, “MSP’nin Desteği Somut Koşullar İçeriyor” (9 Kasım 1979), 1.

23 *Cumhuriyet*, “Demirel ‘Kapalı Bir MC Demek Yanlıştır’” (8 Kasım 1979), 1.

24 *Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (haz.), 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981), 104.

25 Arcayürek, *Müdahalenin Ayak*, 389.

26 Behçet Kemal Yesilbursa - Miraçhan Yılmaz, “İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)”, *Türkiyat Mecmuası*, 29/Özel Sayı (2019), 189.

Ecevit'i ziyaret etti. Demirel bu ziyaretinde; kuracağı hükümet için gerekli desteği aldığını, Türkiye'de "nev-i şahsına münhasır" bir durum olduğunu, bu nedenle eski ortaklarıyla da olsa bir koalisyon hükümetini düşünmediklerini ifade etti. Demirel ayrıca Ecevit'e hükümetteyken seçim öncesinde çok çattıklarını ve çok itham ettiklerini, bu nedenle gelip hükümet için bizi destekleyin teklifini nasıl yapabileceğini, bunun şık olmayacağını ifade ederek mazeretini belirtti.²⁷ Demirel bu şekilde Ecevit ile görüşmesini neden sona bıraktığını ve yeni hükümet için ortaklık yap(a) mayacağını açıklamış oluyordu. Eğer Ecevit'in önerisi Demirel tarafından dikkate alınmış olsaydı, eski koalisyon ortakları MHP ile MSP'nin dışarıdan desteği yerine CHP'nin desteği ile kurulacak bir AP hükümeti ülkenin kaderinde farklı bir etki yapabilirdi. Demirel'in MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğiyle kurulan²⁸ hükümeti, siyasi hayatında kurduğu VI. hükümet olarak 12 Kasım 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı.

Hükümetin kuruluşunda ordu içinde MHP ve MSP'nin desteğiyle kurulan hükümete karşı olumsuz bir tutum söz konusu idi. Özellikle MSP'ye karşı artan huzursuzluk daha belirgin hale gelmişti. Ahmad'a göre aynı zamanda, yeni bir Cephe hükümetinin kurulması fikri neredeyse ülkede nefret uyandırmaya başlamıştı.²⁹ Bu durum Demirel'i, MSP ile MHP'ye bakanlık vermeden onların dışarıdan desteğini almak gibi bir yola sevk etmiş oldu. Böylece CHP ile işbirliği yapıp, eski ortakları aracılığı ile yeniden sağ partilerin desteğini alan Demirel, önceki hükümetlerden oldukça farklı dediği yeni hükümetini bir azınlık hükümeti

olarak kurmuş oldu.³⁰ Hükümet, 25 Kasım 1979'da 450 milletvekili olan Meclis'te yapılan oylamada 229 "evet" oyu ile güvenoyu aldı.³¹ Böylece 1974'ten beri Başbakanlık Ecevit ile Demirel arasında adeta sırasıyla devam eden bir duruma dönüşmüş oldu. Demirel'in siyasi hayatında kurmuş olduğu VI. hükümeti, MC hükümetlerindeki eski ortaklarından Erbakan'ın, Türk siyasal edebiyatına kazandırdığı ifadeyle "kerhen", MHP'nin de dışarıdan "koşulsuz" desteği ile kurulmuş oldu. Azınlık hükümetinin Başbakanı olarak Demirel'in işi bu kez oldukça zor idi. Çünkü Demirel, ülkenin sorunlarının çözümüne yönelik siyasal ve ekonomik programın uygulayıcısı olma sorumluluğunu artık Başbakan olarak üstlenmiş oluyordu.³²

12 Eylül öncesinin son demokratik hükümetini kuran Demirel, MC dönemlerinden ortakları olan MSP ile MHP'nin dışarıdan desteğiyle örtülü (gizli) MC şeklinde darbeye kadar iktidarda kalmış oldu.

3. Türkiye - Amerika İlişkileri

1970'lerin ikinci yarısında başlayan bloklar arası yumuşama, 1979'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin Afganistan'ı işgali ile İran İslam Devrimi'nin meydana gelmesi gibi iki ana eksen etrafında gelişen olaylar, Orta Doğu'da yumuşamaya (detant) ve barışa yönelik gelişmeleri kesintiye uğratmıştı.³³ Bu gelişmeler aynı zamanda Türkiye ile Amerika arasında ciddi sorunlara neden olmuştu. İran, 1979 yılının sonuna doğru meydana gelen devrimle istikrarsızlık içine girince, Batı'nın ve NATO'nun bölgedeki sınır ülkesi olarak Türkiye'nin bölgedeki önemi müttefik ve Batı'lı ülkelere daha fazla ön pla-

27 Birand, 12 Eylül, 125,128; TBMM Meclis Araştırması Raporu, 24. Dönem, 2. Cilt, 2. Yasama Yılı, 2012, 714.

28 Hükümet kurulduktan sonra MSP'ye yakın basın, hükümetin içinde çok sayıda Mason olduğu, MHP çevreleri de "Nasil olsa bu hükümet geçicidir" şeklinde kamuoyunda değerlendirmede bulunmuşlardır. Uğur Mumcu, "Çağlayangil Demiş ki...", *Cumhuriyet* (15 Kasım 1979), 11.

29 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 205.

30 Hükümet listesi Senato'da okunurken divan kâtibi isimlerin önünde geçen "Dr"yi "Dır" diye, yani "Dır Nuri Bayar", "Dır Münif İslamoğlu" şeklinde okuyunca hükümet üyeleri de gülmeye başlamış, CHP'liler hükümete hemen "Dır-dır hükümeti" adını takmışlardır. Uğur Mumcu, "Çağlayangil Demiş ki", 1.

31 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 13. Cilt (25 Kasım 1979), 227. Muammer Aksoy, Demirel'in 1978-1979'da görev yapan Ecevit Hükümeti'ne yönelik gayri meşru iddialarının aksine; AP azınlık hükümetine 226 milletvekilinin hükümete güvensizlik oyu vermesi durumunda bile yeni hükümetin kuruluşuna kadar Demirel'in azınlık hükümetinin yapacağı işlemlerin hukuka uygun ve meşru olduğunu ifade etmiştir. Muammer Aksoy, "Hükümet 'Gayri Meşru' mu?", *Cumhuriyet* (6 Ekim 1979), 2; Muammer Aksoy bu konuda Meclis'te de konuşma yapmıştır. *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 14. Cilt (18 Şubat 1980), 209.

32 Tevfik Çavdar, "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 8. Cilt, ed. Murat Belge, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 2099.

33 Melek Fırat, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, 2. Cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 102.

na çıkmış oldu. Türkiye'nin bu önemi sadece SSCB ile olan uzun sınırından kaynaklanmıyordu. Türkiye'nin olmadığı bir stratejik bölgede, Karadeniz'den Akdeniz'e incek olan Sovyet güçlerinin Batı'yı tehdit etme olasılığı bulunuyordu. Afrika ve hayati öneme sahip Orta Doğu bölgesine giden Sovyet hava trafiği de Türkiye'den geçmekteydi.³⁴ Böylece 1979'un sonuna doğru meydana gelen İran İslam Devrimi ile meydana gelen rejim değişikliği sonucunda İran'ın yeni yönetimi Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmişti. Bununla birlikte Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliğine sığınan Amerikan vatandaşlarının ülkelerine dönmelerine izin verilmemesi ve daha sonra Amerikan Büyükelçiliğinin işgali iki ülke arasında 444 gün sürecek olan "rehineler krizi"nin ortaya çıkmasına neden oldu.³⁵

Bu gelişmelerin sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Jimmy Carter, 1980'in Nisan ayında müttefik ülkelerin hükümetlerine yönelik yapmış olduğu çağrıda İran'a karşı Amerika ile birlikte yaptırımları uygulamalarını istedi. Bu kapsamda; diplomatik ve ticari ilişkilerin kesilmesi ve İran vatandaşlarına vize verilmemesi gündeme geldi. Bu şekilde Amerika tarafından İran'a yönelik gündeme getirilen yaptırımlar kapsamında Türkiye de rehinelere ülkelere dönüşleri hususunda Amerika'ya tam destek verdi. Buna karşın Türkiye, petrol ithalatında önemli bir yer tutan İran'a karşı çeşitli önlemler almak konusunda çok da istekli ol(a)madı. Çünkü İran'a yönelik uygulanacak sert yaptırımlar İran'ın SSCB'ye yaklaşmasına neden olabilirdi. Bu açıdan Türkiye, doğu sınırında SSCB ile yakın ilişkiler kuran bir yönetime sıcak bakmamıştır. Ayrıca Türkiye, Amerika'nın İran'a yönelik yaptırım kararlarına Türkiye'nin de uymasını istemesi üzerine özel durumunu öne sürerek yaptırımlara uy(a)mayacağını ifade etti. Hatta bu kararında ısrar eden Türkiye, Amerika'nın rehinelere

kurtarmak için yapacağı bir operasyona "alan dışılık" gerekçesiyle İncirlik üssünün kullanılmasına da izin vermedi. Böylece Türkiye, İran'a yönelik yaptırımlara katılmayacağını, ama iki ülke arasındaki rehinelere krizinin çözülmesi için arabuluculuk üstlenebileceğini Amerika'ya bildirmiş oldu. Bu şekilde rehinelere krizinde Türkiye'nin tutumu Amerika'da eleştirilere neden olmuş, hatta Türkiye'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştı. Bu durum 1964'te Johnson Mektubu ile gündeme gelen ve Türk kamuoyunda "Amerika'nın güvenilir müttefik" olup olmadığına yönelik sorgulamanın şimdi de Amerika cephesinde "Türkiye'nin güvenilir müttefik" olup olmadığı şekline dönüşmesine neden olmuştur. Böylece gerek 26 Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'a saldırması ile Doğu Akdeniz'de artan askerî varlığının gündeme gelmesi, gerekse İran'da ki devrim Türkiye'nin hem bölgedeki önemini hem de Batı için taşıdığı stratejik önemi daha fazla artırmış oldu. Dolayısıyla Sovyetlerin Afganistan'a saldırması ve İran İslam Devrimi Amerika'nın bölgeye yönelik planlarındaki kaygılarını daha da artırmıştır. Bu kapsamda İran'da meydana gelen devrim, sadece bir rejim değişikliğinin yanında kendi rejimini komşu ülkelere de ihraç etme yönündeki eğilimleriyle bölge dengelerini değiştirmeye yönelik bir tehdit olarak algılandı. Bu durum karşısında Amerika yeni bir teori geliştirmekte gecikmedi.³⁶ Yeni bir soğuk savaş dalgasının başlamasına neden olan bu gelişmeler, aynı zamanda Amerika'nın Batı ittifakının bir parçası olan Türkiye'de "istikrarlı" bir yönetimin kurulması için çeşitli telkinlerde bulunmasına neden oldu. Bölgede yaşananlar nedeniyle Türkiye'nin Batı için taşıdığı stratejik önemin artmasıyla 8 Ocak 1980 tarihinde Amerika'nın dışişleri bakan yardımcılardan Matthew Nimetz yeni Türkiye-Amerika Savunma İşbirliği Antlaşması'nı hazırlamak amacıyla Ankara'ya geldi.³⁷ Başbakan Demirel, görüşmede Nimetz'e "Tür-

34 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 403.

35 O günlerde Demirel'i rahatsız eden bir olay da Humeyni'nin bir radyo konuşmasında yaptığı "Türkiye, Irak ve Mısır'da hükümetler süngü tehdidi ile hüküm sürüyor. Akıllarını başlarına almazlarsa, onların sonu da Şah'a benzeyecektir. Bu hükümetler halkın isteklerini temsil etmemektedirler" şeklindeki açıklaması olmuştur. Birand, *12 Eylül*, 139.

36 Bu konuda geliştirilen *Yeşil Kuşak* teorisine göre; İran'ın temsil ettiği "radikal İslam" anlayışına alternatif olarak Suudi Arabistan merkezli "ılımlı İslam"ı benimseyen ülkelere destek verilmek suretiyle, SSCB'yi çevreleme politikası yürürlüğe konulmuştur. Böylece hem Sovyetler çevrelenmiş olacak hem de radikal İslam'ın Orta Doğu'da yayılması önenebilecekti. Melek Fırat - Ömer Kürkçüoğlu, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, 2. Cilt, ed. Baskın Oran, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 124.

37 Türkiye-Amerika Savunma İşbirliği Antlaşması'na yönelik yapılan görüşmeler çerçevesinde Türkiye'deki Amerikan üslerinin geçici statüsü 45 gün uzatıldı. *Milliyet*, "Türk-ABD Savunma Görüşmesi Sonuçlandı" (10 Ocak 1980), 1.

kiye'deki üsleri bizim iznimiz olmadan başka amaçlar için (Çevik Kuvvet) kullanmazsanız" diyerek Carter Doktrini'ne³⁸ ilk zorluğu çıkarmış oldu.

Demirel, Amerika'nın, Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüş talebini "Hakkımızı verip geri gelsin" diyerek daha önce reddetmişti. Böylece Demirel, Türkiye'nin Ege'deki hakları kabul görmedikçe, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönmesini kolaylaştıracak tavizleri verme konusunda isteksizliğini açık bir şekilde ifade etmiş oldu.³⁹ Amerika ile ilgili olarak Demirel, Türkiye'nin haklılığını bütün açıklığıyla "Onların dertleri, günleri, Yunanistan tekrar NATO'nun askerî kanadına girsin. Türkiye muhalefet etmesin, Kıbrıs'ı konuşmayalım. Amerikan Dışişleri Bakanın ağzında hep bunlar. Yunanistan hiçbir şey vermeden eskiye dönmek istiyor. Amerika da, onun destekçisi. Türkiye'yi lalüebkem bir ülke manzarasından çıkar-mamız lazım..."⁴⁰ şeklinde ifade etmiştir. Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Nimetz, Türkiye'nin Hızlı Müdahale Gücü'nün konuşlandırılması planı karşısında çekinceler ileri sürmesini, Amerika'nın Türkiye'ye verdiği bölgesel rolü oynayabilecek yetenekte olmadığı şeklinde değerlendirmiştir. İki ülke arasında gerinleşen ilişkilerde geline nokta itibarıyla bu durum Amerika açısından; bundan böyle Türkiye'de sivil bir iradeyle çalışmanın imkânsız olduğu yönünde bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştur.⁴¹ NOTAM'ın⁴² kaldırılmasının etkileri tartışılırken dış politikada önemli bir diğer gelişme de 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği (SEİA) Antlaşması'nın imzalanması oldu. Bu antlaşma The Economist tarafından "Bütün dünyaya, Türkiye'nin Batı'ya kopmaz biçimde bağlı olduğunu gösteriyor, Bay Bülent Ecevit'in 'çok yönlü' diplomasisinin bir parçası olan Rusya ya da bağılantısız dünya ile flört

(etme siyaseti) terk edilmiştir"⁴³ şeklinde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Arcayürek'e göre de İran, Afganistan ve Sovyetlerdeki gelişmeleri dikkatle izleyen Amerika, Demirel'i gözden çıkardığı gibi Ecevit'e de inan(a)mıyordu. Bu sırada Türkiye ile Amerika arasında üst düzey gidip gelmeler artmaya başlamıştı. Amerikalı General Rogers, Türkiye'nin bölgedeki durumundan "tedirgin" olduğunu ifade etmişti.⁴⁴ 1979 yılının Haziran ayında NATO Başkomutanlığına getirilen General Rogers tarafından hazırlanan Rogers Planı gündeme gelmişti. Bu plana göre Türkiye, Ege hava sahasının ikiye ayrılması talebinden vazgeçmesine karşılık Yunanistan da 1974 öncesi statüsünün aynen geri verilmesi talebinden vazgeçmişti.⁴⁵ Bu şekilde başta bölgesel nitelikli gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin güvenliği yönünde izlemiş olduğu politikalar, Amerika ile ilişkilerinde önemli bir etken olmuş, 12 Eylül'e giden süreçte, dış politikada ABD'nin etkinliği giderek artmaya başlamıştır.

4. Türkiye - Yunanistan İlişkileri

VI. Demirel Hükümeti'ne kadar Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkan sorunlar 1974 öncesinde daha ziyade Kıbrıs ile ilgiliyken, 1974 sonrasında Ege Denizi ile ilgili çeşitli sorunlar da gündeme gelmeye başladı. Aslında dış politikada "millî" bir dava olarak addedilen Kıbrıs konusunda AP ile CHP arasında genel tutumda bir uzlaşma söz konusuydu. 1974'te CHP ile MSP benzer bir şekilde; meselenin ikili görüşmelerle halledileceğini, ordunun ancak Türk toplumunun güvenliği sağlandıktan sonra adadan çekileceği, göçmenlerin yerlerine zaman içinde dönebilecekleri, fakat bu gelişmenin Türk kesimine verilecek anayasal teminatla birlikte yürüyebileceği fikrini sa-

38 Carter Doktrini: ABD'nin 1979'da İran İslam Devrimi ile önce müttefiki İran'ı kaybetmesi, ardından da rehineler krizini başarısız biçimde yönetmesi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile Orta Doğu'da etkinliği giderek azalmaya başlamıştı. Bu şekilde Amerika, Sovyetler ile ilişkilerinin giderek bozulması sonucunda Orta Doğu'da artan SSCB etkisine karşı çıkarlarının korunması için askeri güç kullanılması öngören doktrindir. Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası*, (Ankara: Usak Yayınları, 2010), 80.

39 Birand, *12 Eylül*, 192.

40 Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 113.

41 *Cumhuriyet*, "ABD'nin Basra Körfezine Müdahale için Türkiye Üzerinde Hava Koridoru İsteddiği Öne Sürüldü" (17 Mart 1980), 1, 7.

42 Uçuş harekâtı ile ilgili görevlilere herhangi bir havacılık, hizmet, kolaylık, yöntem veya tehlikenin varlığı koşulları ya da değişikliğine özgü bilgileri zamanında duyurmak amacıyla yapılan bir uyarıdır. İngilizcesi Notice to Airmen olan NOTAM, havacılık sektöründe en çok kullanılan teknik terimlerden birisidir. "DHİM Genel Müdürlüğü Havacılık Terimleri Sözlüğü" (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025)

43 Ahmad, *Modern Türkiye'nin*, 207-208.

44 Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1988), 350-351.

45 Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, (Ankara: Ümit Yayınları, 1993), 82.

vunmuşlardı. Yine MSP ile MHP'nin de dış politikada hem üsler hem de NATO ve Afganistan'ın işgali konusunda farklı bir değerlendirmesi olmadı. Genel olarak Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler başlangıçta konjonktüre bağlı olarak dalgalanmıştı. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında başlıca problemler; kıta sahanlığı, karasularının genişliği, hava kontrol sahası ve Lozan Barış Antlaşması'na aykırı olarak Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırması gibi konular olmuştur.

Bu dönemde ordu, hükümetin yürüttüğü çeşitli konularda yavaş yavaş belirleyici olmaya ve sivil yöneticilere yaklaşımını da değiştirmeye başladı. Ordunun bu değişimi Cizre tarafından, Silahlı Kuvvetlerin bir müdahaleye yatkınlık göstergesi olan özerkliğinin giderek artması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶ Birand'a göre ordunun üst düzey komuta kademesi, Amerika'nın bazı stratejik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Yunanistan'a taviz vermeyi kabul etmişti. Artık ordunun iç politikada artan etkisinin bir yansıması olarak bu durum dış politikada da etkisini göstermeye başladı.⁴⁷ Bunun en tipik örneği 714 nolu NOTAM'ın ordunun talepleri doğrultusunda kaldırılması sürecinde görüldü.⁴⁸ Böylece 1980 yılının başından itibaren Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Amerika'nın arabuluculuğu sonuç vermeye başlamış oldu. Amerika'nın temel amacı, Türkiye'nin Yunanistan'a uygulamakta olduğu vetoyu kaldırarak NATO'nun askerî kanadına dönmesini sağlamak olmuştur. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde bunu gerçekleştiremeyen Amerika, bunun için 12 Eylül 1980'de yapılacak darbeyi beklemek zorunda kalmıştır.⁴⁹

Aslında NOTAM'ın sembolik bir değeri kalmadığı için Yunan yolcu uçakları Ege'nin ortasından geçen bu MOR HAT (Genelkurmay'daki haritada mor bir kalemle işaretlenmesinden dolayı bu ad kalmıştır) ile adalara uçuş yapmak durumunda kalmışlardı. Ancak, bu çizginin sembolik değeri büyük olduğu için Yuna-

nistan kaldırılması için ısrarcı oldu.⁵⁰ 13 Şubat 1980 tarihinde Başbakanlıkta; Genelkurmay Başkanı, İkinci Başkan, dışişleri ve savunma bakanlarıyla Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı'nın katıldığı bir toplantıda, Orgeneral Evren NOTAM'ın kaldırılması konusunda "Biz, bir tebliğle notam 714'ün kaldırıldığını açıklayabiliriz. Bu notamı, 1974'te Hava Kuvvetlerimiz koydu. Ama size de soralım diye düşündük" diyerek, Başbakana sordu. Başbakanın da "Peki, niye kaldırıyoruz" diye sorması üzerine, Orgeneral Evren'in "Hiç bir yararı yok, zararı da. İyi niyet gösterisi yapmaya yardımcı olur" demesi üzerine Başbakanın konuyu bir kez de Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nda görüşmeyi önermesi, Genelkurmay'ın isteğinin bu şekilde kabul edilmesi olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

19 Şubat 1980 tarihinde yapılan MGK toplantısında NATO'nun Avrupa ve Amerikan Kuvvetleri Komutanı General Rogers, Ege'de yaşanan NATO komuta kontrol sorunlarının çözümüne yönelik bir rapor hazırladı. Bu raporda, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın kabul edebileceği formül tartışıldıktan sonra MOR HAT'ın kaldırılması gündeme geldi. Demirel bu konu üzerinde ordunun ciddiyetle durduğunu görünce fazla diren(e)medi ve 22 Şubat 1980 tarihinde sivil havacılık haberleşme antlaşması olan NOTAM 714'ün tek taraflı olarak resmen kaldırıldığı öğle ajansında ilan edildi. Aynı günün akşamı da Yunanistan 1157 sayılı kendi NOTAM'ını kaldırdığını açıkladı. Böylece Ege Denizi'nin trafiğe açılması sağlanmış oldu. Antlaşmadan bir gün önce Yunan Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Theodoropulos'un Ankara'daki resmi ziyaretinde "Geri dönerken götürebileceğim bir jest yapın, elim dolu dönersem Atina'yı daha kolay ikna edebilirim" şeklindeki sözlerine, Türk yetkililer tarafından "Türkiye'nin verecek bir şeyi yok" denilmesine rağmen NOTAM bu şekilde kaldırılmış oldu. Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in bu durumu öğrenir öğrenmez Başbakanı araması üzerine aldığı yanıt "Asker

46 Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 215.

47 Birand, 12 Eylül, 171.

48 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), 839.

49 Fırat, "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Yunanistan'la İlişkiler", 105.

50 Birand, 12 Eylül, 171.

51 Arcayürek, 12 Eylül'e Doğru, 427.

çok istedi ısrar etme" şeklinde olmuştur.⁵² Bu şekilde VI. Demirel Hükümeti'nin, NOTAM'ın kaldırılması isteğinin Genelkurmay'dan geldiğini kulislerde söylemesine; Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu'nun tepkisi "Biz Ege'de notamı kaldırdık. Söylenmedik bırakılmadı. Notam, süresiz sürüp gitmezdi. İlişkilere bir rahatlık verecektik. Hem sonra notamı yeniden koymak bir dakikalık iş (...) Ne çıkar bundan..."⁵³ şeklinde olmuştur. Ecevit'in de "para karşılığı" NOTAM'ın kaldırıldığı iddialarını sorması üzerine Demirel "Eğer notam gibi ülkeye hiçbir yarar getirmeyecek işlemleri kaldırarak 1-2 milyar dolar geleceğini bilsem, Karadeniz'e, Ege'ye, Akdeniz'e üç notam daha koyar, sonra kaldırırdım" diyerek; Batı'nın sürekli Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünün onaylanması için Türkiye'ye "baskı" yaptığını da sözlerine eklemiştir.⁵⁴

Demirel, NOTAM'ın kaldırılmasının hemen ardından yaptığı konuşmada, bu değerlendirmeleri reddetmiştir. Demirel, olayın tamamen sivil iktidarın bilgisi dâhilinde olduğunu, Genel Kurmay Başkanı'nın tümüyle kendi yetki sınırları içerisinde kaldığını, aksi bir tutuma zaten izin vermeyeceklerini, ayrıca NOTAM'ın o kadar da önemli olmadığını⁵⁵ 1980 yılı bütçe görüşmelerinde hükümet adına yaptığı konuşmada şu şekilde açıklamıştır:

"Efendim, Mattöfer buraya gelmiş de, biz ondan sonra Notam'ı kaldırmışız. Hayır, hiçbir alakası yok, hiçbir alakası yok. Notam denen şeyin Türkiye'ye bir faydası olmadığı görülmüş ve 13 Şubat günlü, daha buraya kimse gelmeden, hiç kimse gelmeden, 13 Şubat günü devletin yüksek görevlileri toplanmış ve Türkiye'ye ne getirmiş bu Notam? Hiç. Kaldırdığınız zaman ne kaybedersiniz? Hiç. Durduğu zaman ne kazanmayla devam edersiniz? Hiç. Bir hiçin peşinden neye gidiyoruz? Ne gereği var?... Onun içindir ki, bu kaldırılmıştır. Biz kaldırıncı Yunanistan da kaldırmıştır koyduğu Notam'ı. Bu bir çizidir, bir hayali çiz-

gidir. Buradan bu tarafa geçerseniz, ihbar vermeden geçerseniz, tehlikeye girersiniz denmiştir. Konduğu günden bu yana da hiçbir şey olmamıştır. Ve bu Notam bu suretle bir iyi niyet göstirisidir, başka hiçbir şey değildir. Kimseye ne verilen vardır, ne şu, ne bu. Açıklıkla söylüyorum, biz para bulmak için veya başka bir sebeple Türkiye'nin gururundan, Türkiye'nin vaktarından taviz verecek kişiler değiliz."⁵⁶

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık da NOTAM'ın kaldırılmasının nedenini; Amerikalı General Rogers'ın Türkiye'ye gelmeden önce böyle bir kararı almak istediklerini, kararın Yunanistan'ın dışındaki nedenlerle aldıklarını ifade etti.⁵⁷ CHP'li eski Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın, Orgeneral Evren ile görüşüp bu kararı eleştirmesi üzerine Evren de "Ne var efendim bunda, deniz bizim, notamı istediğimiz anda koyarız"⁵⁸ şeklinde, diğer komutanların tepkilerine benzer tepki vermiştir. Yine hatıratında bu konuya geniş yer veren Orgeneral Evren görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"714 sayılı NOTAM bize de zarar vermeye başlamıştı. Hava Kuvvetlerimizle görüştüğümüzde, Yunanlıların kendi adalarıyla devamlı hava trafiği olmakta ve her gün bu adalara uçak seferleri işletmekte olduğu, ayrıca askerî uçaklarını da tatbikatlar dolayısıyla sık sık Ege Denizine gönderdiği ve hiçbir zaman da 714 sayılı hattı gerçekten bize haber vermediği, bu yüzden uçaklarımızın hemen hemen her gün Ege'ye çeşitli zamanlarda önleme ve teşhis uçuşu yapmak zorunda kaldığı, bugüne kadar hiçbir Yunan uçağını geriye çevirmedikleri, genç pilotlarımızın bir gün arzu edilmeyen bir durum yaratarak, Yunan uçakları ile silahlı çatışmaya girmesinin ihtimal dışı olmadığı, ayrıca sivil hava yollarının İstanbul-Atina arasında çalışmamasından dolayı da kaybımızın çok olduğu ortaya çıktı. Genelkurmay da bu konuyu müzakere ettiklerini ve sonunda ilan edilen 714 sayılı NOTAM'ın kal-

52 Dışişleri Bakanı Erkmen, daha sonra Millet Meclisi'nde hakkında verilen gensoru görüşmelerinde bu konuda alınacak önlemin takdirinin askeri makamlara ait olduğunu belirtmiş ve hükümetin konuyu MGK'ya danışmak için götürdüğünü ve kendi siyasi sorumluluğu altında bu kararı ilan ettiğini ifade etmiştir. *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 830.

53 Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları*, 1. Cilt, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990), 386.

54 Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru*, 427.

55 Cizre, *AP-Ordu*, 212-213.

56 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 15. Cilt, 57. Birleşim (29 Şubat 1980), 714.

57 Birand, *12 Eylül*, 172.

58 Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru*, 425.

dırmasının uygun olacağı kararına varmıştır. Esasen evvelce NATO makamları bu NOTAM'ın kaldırılmasını bize telkin etmiş fakat biz reddetmiştik. Vardığımız bu neticeyi ben Başbakan'a arz ettim. Hükümet de bu hal şeklini benimsedi ve Milli Güvenlik Kuruluna konu getirildi. Meselenin esası budur. Senelerce bize hiç fayda sağlamamış ve aksine zarar vermiş olan bir hattı yine kendi kararımızla kaldırmış olduk. Eğer bu hat kaldırılmamış olsaydı bugüne kadar hava yollarıyla İzmir'e gelemeyecek turist kabileleri yüzünden uğrayacağımız kayıpla, her gün Ege'ye çıkan askerî uçaklarımız dolayısıyla uğrayacağımız zararlar iyi değerlendirilmelidir. Kaldı ki koyduğumuz bu 714 sayılı hattın uluslararası bir geçerliliği de yoktu. Bu hat bir savaş tehlikesine karşı bizim tarafımızdan ihdas edilmiş fakat beynelmilel bir kuruluş olan ICAO tarafından da onaylanmış değildir."⁵⁹

714 sayılı NOTAM'ın kaldırılmasını Ecevit "Ege hava sahasının açılması kararını kaygı ile karşıladım"⁶⁰ şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Ecevit, bu konuda hükümetin peşini bırakmayacaklarını da ifade etmiştir. Ecevit'in NOTAM'ın kaldırılmasına yönelik bu tepkilerine karşılık Senatör Metin Toker, Cumhuriyet Senatosu'nda gündem dışı yaptığı konuşmada NOTAM'ın kaldırılmasının önceki Ecevit Hükümeti döneminde de gündeme geldiğini ve Ecevit'in kaldırılmasından yana olduğunu "Abdi İpekçi ile ben, basın alanında Yunanistan'la ilişkileri yumuşatmaya çalışırken bu notam ile vize sorunu üzerinde duruyorduk. O zaman başbakan olan Bülent Ecevit de notamın kaldırılmasına taraftar idi"⁶¹ şeklinde ifade etmiştir.

Millet Meclisi'nde Dışişleri Bakanı Erkmen hakkında verilen gensoru görüşmelerinde; CHP Grubu adına konuşan Hikmet Çetin, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına geri dönme konusunda bir takım gizli kapaklı girişimlerin ve görüşmelerin sürdürüldüğü yönünde iddiada bulundu.⁶² Dışişleri Bakanı Erkmen ise NOTAM hakkında yaptığı açıklamada; NOTAM'ın bir bildiri hattı olduğunu, 714 sayılı NOTAM'ın Ege

Hava Sahasında bir hak iddiasına yönelik olmadığını, bu hattın 1974 Kıbrıs Harekâtı'nın sonuna doğru askerî makamlarca görülen lüzum üzerine ilan edildiğini, amacının Ege ve Akdeniz'de muhtemel bir hava saldırısına karşı erken hava savunma hattı kurmak olduğunu ifade etti. Erkmen ayrıca, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına geri dönmesi hakkında gizli bir müzakerenin olmadığını, askerî yönden incelemeler olduğunu, bu konuda NATO dâhilinde yapılan bazı incelemelerin Türkiye'yi bağlamadığını ifade etmiştir.⁶³

Buna rağmen hükümetin NOTAM'ı kaldırmakla Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni de zor durumda bıraktığı, Yunanistan'a ve Batı'ya karşılıksız olarak Ege'de ödün verdiği ve teslimiyetçi bir tutum izlediği iddia edildi.⁶⁴ Böylece büyük oranda Ege'yi kapsayan ve 1974'te Kıbrıs ile ilgili yaşanan kriz nedeniyle kazanılan hava sahası herhangi bir quidproquo (karşılık) olmaksızın Yunanistan'ın denetimine geçmiş oldu. Bu gelişme bir nevi, Ecevit ve Demirel'in zamanında NATO'ya dönmesine şerh düşülen Yunanistan'ın geri dönüşünün de yolunu açan ilk adım oldu. Ayrıca Türkiye'nin 714 Sayılı NOTAM'ı kaldırması, buna mukabil Yunanistan'ın da Ege üzerindeki FIR⁶⁵ hizmetlerini başlatması iki ülke arasında yumuşamaya neden olabilecek olumlu bir gelişme oldu. Dış politikada Türk-Yunan sorunu olarak varlığını devam ettiren Kıbrıs sorunu konusunda 1980'in Ağustos ayında yeniden başlayan toplumlararası görüşmelerde, Türk tarafının iki toplumdan ve iki bölgeden oluşan bir federe devlet önerisine, Rum tarafı Ada'da iki toplumlulu yapıyı kabul etmekle birlikte iki bölgeyi reddetti. Bununla birlikte federe devletlerin yetkileri konusunda da taraflar arasında uyuşmazlık da çözülmedi.

Rum-Yunan ikilisinin başlıca amacının Enosis'e açık bir anlaşmaya varılması olduğundan 1981 Ağustosuna kadar bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alınması mümkün ol(a)madı. Böylece VI. Demirel

59 Evren, *Kenan Evren'in*, 387.

60 *Cumhuriyet*, "Ecevit: 'Ege Hava Sahasının Açılması Kararını Kaygı ile Karşıladım' " (25 Şubat 1980), 1.

61 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 46. Cilt, 40. Birleşim (26 Şubat 1980), 586.

62 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 815.

63 *MM Tutanak Dergisi*, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 831-832, 839.

64 Ali Sirmen, "Yine Notam 714", *Cumhuriyet* (8 Mart 1980), 3.

65 İçinde uçuş bilgi hizmeti ve ikaz hizmeti verilen hudutları belirlenmiş bir hava sahasıdır. "Fır Hattı Nedir?" (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025).

Hükümeti Dönemi'nde Kıbrıs sorunu konusunda geleneksel Türk tezleri doğrultusunda hareket edilmiş ve herhangi bir geri adım adım ya da taviz politikası söz konusu olmamıştır.

5. Ortadoğu ve İslam Dünyasıyla İlişkiler

Türkiye'nin 1979-1980 yıllarında İran İslam Devrimi'nin meydana gelmesi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi olaylar nedeniyle hem uluslararası konjonktürde hem de 24 Ocak Kararları gibi önemli iç ve dış olaylarla karşı karşıya kaldı. Bölgesel olarak meydana gelen bu olaylar nedeniyle güvenlik kaygıları yeniden artmaya başlayan Türkiye'nin VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde öncelik verdiği Batı yörengeli bir dış politika, bazı Arap ülkeleri ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile olan ilişkilerin "mesafeli" olmasına neden oldu. 1976'da Demirel'in Başbakan olduğu I. MC Dönemi'nde FKÖ'nün tanınmasının ardından, 1979'da III. MC ya da gizli (örtülü) MC olarak da bilinen bu dönemde Ankara'da FKÖ'nün temsil bürosu açılmıştı.

Türkiye'nin 1980'lerde izlediği Orta Doğu politikasında, 1950'li yıllarda olduğu gibi uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler ve bu değişiklikler karşısında Amerika'nın oluşturduğu politikalar etkili olmuştur. 1973'te petrol krizi ile başlayan, Orta Doğu ve İslam dünyasında meydana gelen çeşitli gelişmeler bu süreçte bölgesel ve küresel olarak oldukça etkili oldu. Sovyetlerin 26 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'a saldırısına Türk hükümetinin sert tepkisinin yanında, kamuoyunda da SSCB'ye karşı ciddi bir tepki hareketi meydana geldi ve binlerce Afgan sığınmacı Türkiye tarafından kabul edildi. Böylece bazı Batılı uzmanlar Türkiye'nin o günkü koşullarda yeni sorumluluklar yüklenebilecek durumda olduğuna inanmışlardı. O dönemde Guardian'da, Türkiye'nin sadece NATO'nun güney kanadı için değil, Batı için de stratejik yönden önemli bir bölge olarak görülmesinin şaşırtıcı olmadığı yönünde değerlendirme yapıldı.⁶⁶ Bu değerlendirmede Türkiye'nin Batı nezdinde artan önemi ortaya konuldu. Bu açıdan Amerika, Batı ve NATO'nun savunma konseptine göre değişen ve Orta

Doğu'da yoğunlaşan olaylar karşısında özellikle Washington, Bonn ve Londra başta olmak üzere batıların Türkiye'den beklentileri şu şekilde olmuştur:

"Türkiye, Amerikan Çevik Kuvveti'ni konumlandırmak için en ideal yerdeydi. Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'ne olası bir inişi ancak İran üzerinden gerçekleştirebilir, Türkiye'den kalkacak bu kuvvet de böyle bir girişime derhal müdahale edebilirdi. (...) NATO'nun güçlendirilmesi denildiğinde ilk söylenen söz, 'Yunanistan'ın askerî kanada geri dönüşünü engelleyen Türk vetosunun kaldırılması' idi. Bu veto, Yunanistan'ın, 1974 Kıbrıs harekâtını protesto ederek ayrıldığı NATO askerî kanadına, Ege'deki komuta kontrol bölgelerinde hiçbir değişiklik olmadan geri dönmek istemesinden kaynaklanıyordu. Türkiye ise Ege'nin askerî yönden daha eşit şekilde paylaşılmasında, yani bu denizin bir Yunan gölü olmaktan çıkarılmasında ısrar ediyordu. Sovyetlerin Afganistan'a girişi, Ortadoğu'daki olaylar, Yunanistan'ın bir an önce geri dönüşünü ve NATO'nun en zayıf görüntüyü veren güney kanadına çeki düzen verilmesini gerektiriyordu. Türkiye üzerindeki baskılar bu nedenle de artmaya başlamıştı. Aralık 79'da Brüksel'de ki NATO Konseyi sırasında, Türk Dışişleri Bakanı Erkmen'e, en büyük Türk dostu olarak nitelendirilen Genel Sekreter Luns, Washington'dan kaynaklanan bir mesajı son derece açık açık bir biçimde söylüyordu: ... Bu konuya (Yunanistan'ın geri dönüşü) biz çok önem veriyoruz. Türkiye cömert bir davranışta bulunursa, sorun çözümlenebilir. Bakın Camp David Anlaşması'nı yapan Mısır önemli bir fedakârlıkta bulundu ve karşılığında milyarlarca varan mükâfat aldı. Türkiye de fedakârlıkta bulunursa aynı yanıtı alır. 1980 Haziran'ında Ankara'da toplanan NATO Konseyi sırasında da, ABD Dışişleri Bakanı Muskie, aynı uyarıyı yaptı: Birleşik Devletleri ve tüm müttefikleri Yunanistan'ı bir an önce askerî kanatta görmek istiyor."⁶⁷

1979 yılında Orta Doğu'da meydana gelen bazı gelişmeler Amerika'yı bölge konusunda oldukça duyarlı hale getirdi. Orta Doğu ve çevresindeki en önemli gelişmeler olarak, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran'daki rejim değişikliği sonucunda Amerika, NATO'nun sorumluluk alanını genişletme ihtiyacını his-

⁶⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin*, 206-207.

⁶⁷ Birand, *12 Eylül*, 188-191.

setti. Böylece Amerika, Türkiye'nin de yer aldığı NA-TO'yu Orta Doğu'yu da kapsayacak bir ittifak olarak genişletmeyi planlamıştır.

1978 yılında Mısır'ın İsrail ile imzalamış olduğu Camp David anlaşmasından sonra Türkiye, Mısır ile ilişkilerini devam ettirdi. Daha sonra Arap ülkelerinin antlaşmaya tepki göstermeleri nedeniyle Türkiye de antlaşmayı reddetti. Genel olarak Türkiye'nin iki darbe arası dönem olarak geçen 1960-1980 döneminde, Orta Doğu'ya yönelik görece Batı karşıtı ve Arap yanlısı politikaları ve diplomatik ilişkileri, Demirel'in 12 Eylül öncesi son Başbakanlığı döneminde de devam etmiştir.

6. Batı ile İlişkiler

Batı ile ekonomik ve siyasi yönden birlikte hareket etmeyi önemseyen ve bu yönde politikalar geliştiren Başbakan Demirel, 1979'un Kasım ayında kurmuş olduğu azınlık hükümeti döneminde de önceki kurmuş olduğu hükümetlerde olduğu gibi dış politikada Batı ile ilişkileri geliştirmeye ve Batı'nın desteğini elde etmeyi amaçladı. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında Batı ile olan ilişkilerde askerî yönden NATO ile olan ilişkiler, siyasi ve ekonomik yönden de AET üyeliği sürecindeki ilişkiler önemli gelişmeler oldu. Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecinde Yunanistan ile yaşadığı sorunlardan dolayı AET ile ilişkiler zaman zaman zorlayıcı bir durum haline gelmeye başladı. Bu açıdan Yunanistan'ın AET'ye üyeliği öncesinde bazı girişimlerin yapılması kapsamında Ankara ile Brüksel arasında ilişkiler canlandırılarak, ortaklık sürecinin tekrar başlatılması arzulandı. Böylece Yunanistan'ın AET'ye üyelik girişimleri yanında Türkiye'de AET'ye tam üyelik için çalışmalara hız verdi. Buna rağmen 12 Eylül ile bu hazırlıklar sonuçsuz kalmış oldu. Ayrıca Batı Avrupa ülkelerinin ve AET'nin darbeyi "kabul edilemez" olarak nitelendirmelerinden dolayı ikili ilişkilerde ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başladı.

MSP Genel Başkanı Erbakan, Demirel'in kuracağı azınlık hükümetine vereceği desteği somut bir takım koşullara bağlamıştı. Erbakan bu çerçevede vereceği desteğin şartlarını, AET'ye kesinlikle üye olun-

maması ve Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin ilan edilmesine bağlı olduğunu ifade etti. Aslında Erbakan'ın bu tavrı, Demirel'in kuracağı azınlık hükümetine her koşulda destek vermek durumunda olan MSP'nin taleplerinin ileride artarak devam edeceğini de gösteriyordu. Bu şekilde MSP'nin AET karşıtı tutumu, Demirel'in AET ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar at(a)mamasında en önemli olumsuz faktörlerden biri oldu. AET'ye üyelik yönünde bu tarz olumsuz faktörler nedeniyle ikili ilişkilerin geliştirilmesi bir yana, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülükler bile yerine getirilememişti. Batı'yı iyi bilen bir isim olan Demirel, hem Batı ile hem de AET ile ilişkileri daha da hızlandırmak ve bu yönde önemli bir mesafe almak amacıyla Dışişleri Bakanlığına AET yanlısı Hayrettin Erkmen'i atamayı tercih etti. Dışişleri Bakanı Erkmen, mevcut ilişkilerle yürütülen ortaklık formülünün sağlıklı bir şekilde devam etmesini savunarak, tek seçeneğin tam üyelik olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Erkmen, Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğe hazırlanması için genel bir düzenlemeye gereksinim olduğunu savunmuştur.⁶⁸ Batı için de istikrarlı ve aynı zamanda Batı'nın yanında yer almak suretiyle önemli roller oynayacak bir Türkiye'nin varlığının devam etmesi önemli bir beklenti olmuştur. Bu açıdan Batı'nın etkin çevrelerinde Demirel, Batı'dan yana bir insan olarak nitelendirilmiştir.

VI. Demirel Hükümeti çeşitli iç sorunlar ile uğraşırken, Batı ile olan dış politik ilişkiler kapsamında Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF) ile de çeşitli müzakereler de yapıldı. Bu kapsamda; 1980'de bütçe açığının epeyce büyük olması beklenmekteydi. Ancak hükümet, Aralık ayının ilk yarısında Ankara'ya gelen IMF heyetinin Türkiye'nin ekonomik performansını gözden geçirerek ikinci dilime yeşil ışık yakmasıyla ilk engeli aşmış görünmekteydi.⁶⁹ Batı'nın sabırsızlıkla askerî bir müdahaleyi beklediğini ifade eden Birand'a göre Demirel'in son Başbakanlığı olan bu dönemde Türkiye; Batı için önemi gittikçe artan ve bu nedenle daha yakından takip edilmesi gereken istikrarlı, daha da önemlisi Batı ile ilişkilerini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde sağlam hale getirmesi gereken bir ülke haline gelmişti. Batı'nın Türkiye'ye yönelik kaygılarını gidermesinde

68 Haydar Efe - Funda Kemahlı Garipoğlu, "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı", *Akademik Bakış*, 18/35 (2024), 33.

69 Yeşilbursa - Yılmaz, "İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)", 190.

ve ilişkilerin gelişmesinde ordunun yönetimi ele almasının gerekliliği gittikçe önem kazanmaya başlamıştı. Çünkü disiplinli ve sistematik bir şekilde sağ ve sol tehlike ancak bu şekilde ezilebilir, grevler durdurulabilir, işçi kesimindeki eylemler önlenabilir ve bu istikrar sayesinde ekonomi rayına oturtulabilirdi.⁷⁰

Bu dönemde, hükümet ile ordu üst yönetimini oluşturan komutanlar arasında dış politikada bir sorun yaşanmamış⁷¹ fakat Başbakan Demirel, Amerika'nın istekleri karşısında uyumlu özellikler sergilememiş ve Batı ile tam yakınlaşma ilkesini benimsemişti. Dışişleri Bakanı Erkmén de bu doğrultuda, 12 Aralık 1979'da NATO Bakanlar Konseyi için gittiği Brüksel'de bunu "Batılı Müttefiklerimizde Türkiye hakkındaki kaygıları sileceğiz" diyerek açıkça ortaya koydu.

Başbakanı memnun eden bir diğer gelişme de Dışişleri Bakanı Erkmén'in Brüksel'den getirdiği haberler olmuştu. Erkmén, NATO Bakanlar Konseyi'ni, Haziran ayında yapılacak İlkbahar toplantısını Ankara'da yapmaya davet etmiş ve bu da kabul edilmişti. Böylece en son 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden birkaç hafta önce İstanbul'da toplanan NATO, tam 20 yıl aradan sonra Türkiye'de yeniden gelmiş olacaktı. Bu şekilde hem Batı'nın azınlık hükümetini desteklediği gösterilecek, hem de finans çevrelerine güven verilmiş olacaktı. Batılı müttefikler arasında son zamanlarda Türkiye'ye yönelik yoğunlaşan çeşitli kuşku ve kaygıların da bu şekilde giderilebilmesi amaçlanmıştı.

NATO toplantısı dolayısıyla Ankara'da bulunan Yunanistan Dışişleri Bakanı Konstantin Mitsotakis'in Başbakan Demirel ile görüşecek olması da Türk-Yunan diyalogunun başlaması olarak yorumlanmıştı.⁷² Birand'a göre, bu dönemde İran ve Orta Doğu karışık bir durumdayken, NATO Bakanlar Konseyi'nin Ankara'da yapılacağıyla Türkiye, bu şekilde Batı kulübünün içinde olduğunu açıkça belli etmiş oluyordu. Böylece Batı'ya şirin görünmek ve Batı ile ilişkilere gölge düşürücü hiçbir adım atmamak hükümetin tek

sloganı haline geldi.⁷³ Hükümetin dış politikası hakkında Dışişleri Eski Bakanı CHP Eskişehir Milletvekili Gündüz Ökçün, dış politikanın yönelimi hakkında eleştirilerde bulunmuştur. Ökçün'ün eleştirilerine göre; VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politika tek boyutlu olarak yürütülmüştür. Batı'dan gerekli mali desteği sağlamak için Batı'ya hoş görünme çabasının etkili olduğunu belirten Ökçün, Batı ile ilişkilere aşırı önem verilmesine rağmen, Orta Doğu, İslam dünyası, Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkeleriyle, genel olarak da gelişme sürecindeki ülkelerle ilişkilere gereken önem verilmemiştir.⁷⁴

Dışişleri Bakanı Erkmén, 1980'in Ocak ayında Türkiye'nin Katma Protokol'ün öngördüğü gümrük indirimlerine ilişkin uygulamalara başlayacağını açıkladı. Erkmén ayrıca 5 Şubat 1980 tarihinde Brüksel'de yapılan 26. Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye olarak AET ile ilişkileri canlandırmayı amaçladıklarını yetkililere bildirdi. Erkmén ayrıca 6 Şubat 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında da Türkiye'nin yılsonundan önce AET'ye tam üyelik başvurusu yapacağını açıkladı. Başvuru tarihinin yıl sonundan önce yapılmak istenmesinin nedeni ise Yunanistan'ın 1 Ocak 1981 tarihinde AET'ye tam üye olacak olması ve bundan dolayı Türkiye'nin olası tam üyelik talebini engelleme olasılığıdır. Bu süreçte Türkiye'nin AET ile ilişkilerinde yaşanan sorunların düzeltilmesine yönelik girişimler, AP iktidarını dışarıdan destekleyen MSP'yi oldukça rahatsız etmesi Erkmén hakkında gensoru önergesi vermesine neden oldu.⁷⁵ MSP Grubu tarafından 5 Eylül 1980 tarihinde verilen gensoru muhalefet tarafından da desteklenince Erkmén, 6 Eylül 1980 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Dışişleri Bakanı Erkmén bu şekilde, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez gensoru yoluyla düşürülen bakan oldu. Başbakan Demirel ise hükümetin devamından yana olduğundan, Dışişleri Bakanı Erkmén'in düşürülmesine sessiz kalmış ve bu olaydan bir hafta sonra da ordu yönetime el koymak suretiyle tüm siyasi faaliyetler durdurulmuştur.

70 Birand, 12 Eylül, 184-193.

71 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, 2015), 364.

72 *Cumhuriyet*, "Türk-Yunan Dostluğu Başlıyor" (28 Haziran 1980), 1, 5.

73 Birand, *Diyet*, s. 419-420.

74 *Cumhuriyet*, "Ökçün: 'Hükümetin Dış Politikası Komşu Ülkelere Ters Düşüyor'" (17 Mart 1980), 1.

75 Efe - Garipoğlu, "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı", 33-34.

Sonuç

Demirel'in Başbakanlığında kurulan MC Hükümetleri dönemlerinin ortağı olan MSP ile MHP'nin dışarıdan desteği ile kurulan VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada; Yunanistan ile Kıbrıs sorunu, Ege Adları gibi "milli" konular ön plana çıkmıştır. Bu "milli" konuların önem ve önceliğinden dolayı önceki hükümetler döneminde uygulanan politikalarda olduğu gibi milli/ulusal çıkarların korunması politikalarına devam edilmiştir. Bu dönemde başta Amerika ve Yunanistan ile yaşanan sorunların milli/ulusal niteliğinden dolayı iktidar-muhalefet ilişkileri açısından sorunun en az yaşandığı alan dış politika olmuştur.

VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde de devam eden Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda, Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşü sürdürülen görüşmelerde sonuca bağlanamamış, her zaman Türkiye'nin vetosu ile karşılaşmıştır. Ancak ordunun 12 Eylül'de yönetime el koymasından sonra Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönmesi için gereken "olumlu" şartlar ancak bu şekilde sağlanabilmiştir.

Orta Doğu ve Ege Denizi'nde bölgesel bir aktör olarak gücünü diplomatik alanda da gösteren Türkiye, VI. Demirel Hükümeti döneminde de çok yönlü dış politikaların uygulanmasına devam edilmiştir. Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesi her zaman Türkiye'nin önem ve öncelik verdiği bir tercih alanı olmuştur. Demirel'in kurmuş olduğu önceki koalisyon hükümetlerine ortaklık eden ve bu hükümete de "kerhen" destek veren MSP'nin AET'ye yönelik olumsuz tutumu, dışişleri bakanın gensoru yoluyla düşürülmesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk olmuştur.

VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde dış politikada Batı ilişkiler özellikle AET kapsamında öncelikli olarak devam ederken; bu yöndeki politikalarda zaman zaman yetersizlikler ortaya çıkmış olsa da günümüzün Avrupa Birliği (AB) sürecine yönelik ilişkilerin devlet politikası haline dönüşmesinde etkili olmuştur. İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ile Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Türkiye'nin bölgesel olarak stratejik önemini artırması bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Buna karşın Sovyetlerin yayılcı tutumu nedeniyle Türkiye'nin güvenliğine ilişkin kaygıları yeniden artmaya başlamış ve bu durum Türk-Sovyet ilişkilerinin soğumasına da etkili olmuştur. VI. Demirel Hükümeti Dönemi'nde

Türkiye uluslararası arenada zaman zaman siyasi izolasyonla karşılaştıkça kendine yeni "dostlar" ya da "müttefikler" arayışında olmuştur. Bu dönemde İslam dünyası ile çatışmaktan kaçınılmış, İslam dünyası ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerde tarihsel, kültürel ve dini faktörler etkili olmuştur. Bununla birlikte Orta Doğu ve İslam dünyası ile ilişkiler devam ettirilmiş olsa da bölgesel ve konjoktürel gelişmelerden dolayı hükümet, Batı'ya daha fazla önem ve öncelik veren bir dış politika izlemiştir.

Kaynakça

1. Resmi Yayınlar

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 46. Cilt, 40. Birleşim (26 Şubat 1980), 586.
- MM Tutanak Dergisi. 4. Dönem, 1. Cilt, 3. Birleşim (7 Şubat 1974), 561.
- MM Tutanak Dergisi. 4. Dönem, 7. Cilt, 11. Birleşim (29 Kasım 1974), 251.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 12. Birleşim (3 Temmuz 1977), 76.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, 5. Birleşim (31 Aralık 1977), 117.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 6. Birleşim (19 Kasım 1979), 95.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, 8. Birleşim (25 Kasım 1979), 227.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 14. Cilt, 46. Birleşim (18 Şubat 1980), 209.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 15. Cilt, 57. Birleşim (29 Şubat 1980), 714.
- MM Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 16. Cilt, 128. Birleşim (3 Eylül 1980), 830.
- TBMM Meclis Araştırması Raporu, 24. Dönem, 2. Cilt, 2. Yasa Yılı, 2012, 714.

2. Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet, "Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti" (7 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Feyzioğlu Koşullu Destek Vadetti" (7 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Demirel 'Kapalı Bir MC Demek Yanlıştır' " (8 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "MSP'nin Desteği Somut Koşullar İçeriyor" (9 Kasım 1979), 1.
- Cumhuriyet, "Ecevit: 'Ege Hava Sahasının Açılması Kararını Kaygı ile Karşıladım' " (25 Şubat 1980), 1.

- Cumhuriyet, "ABD'nin Basra Körfezine Müdahale için Türkiye Üzerinde Hava Koridoru İstedığı Öne Sürüldü" (17 Mart 1980), 1, 7.
- Cumhuriyet, "Ökçün: 'Hükümetin Dış Politikası Komşu Ülkelere Ters Düşüyor" (17 Mart 1980), 1.
- Cumhuriyet, "Türk-Yunan Dostluğu Başlıyor" (28 Haziran 1980), 1, 5.
- Milliyet, 12'ler : 'Mevki ve Makam Beklemiyoruz' " (25 Aralık 1977), 1.
- Milliyet, "Görev Demirel'de" (25 Ekim 1979), 1.
- Milliyet, "Demirel Hükümeti Kuruyor" (8 Kasım 1979), 1.
- Milliyet, "Türk-ABD Savunma Görüşmesi Sonuçlandı" (10 Ocak 1980), 1.

3. Kitaplar

- Ahmad, Feroz. Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 2015.
- Ahmad, Feroz. Modern Türkiye'nin Oluşumu. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Arcayürek, Cüneyt. 12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980). Ankara: Bilgi Yayınları, 1988.
- Arcayürek, Cüneyt. Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980). Ankara: Bilgi Yayınları, 1986.
- Arcayürek, Cüneyt. Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Aydın, Suavi-Taşkın, Yüksel, 1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Birand, M. Ali. 12 Eylül Saat: 04.00. Karacan Yayınları, 1984.
- Cılzoğlu, Tanju (haz.). Çağlayangil'in Anıları. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2007.
- Cizre, Ümit. AP - Ordu İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Cumhuriyetin 75 Yılı (1979-1997). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998.
- Donat, Yavuz, Cumhuriyetin Kara Kutusu. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005.
- Donat, Yavuz. Sandıktan İhtilale 1977-1980. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Evren, Kenan. Kenan Evren'in Anıları. 1. Cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.
- Gürel, Şükrü Sina. Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993). Ankara: Ümit Yayınları, 1993.
- Kurtbağ, Ömer. Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası. Ankara: Usak Yayınları, 2010.

- Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (haz.). 12 Eylül Öncesi ve Sonrası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Sanal, Türker. Türkiye'nin Hükümetleri. Ankara: Sim Matbaacılık Ltd. Şti., 1997.
- Tuncer, Acar. Demirel'in Gerçek Yüzü. İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti, 1987.

4. Makaleler

- Aksoy, Muammer. "Hükümet 'Gayri Meşru' mu?", Cumhuriyet (6 Ekim 1979), 2.
- Çavdar, Tevfik. "Adalet Partisi". Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. 8. Cilt. ed. Murat Belge. 2096-2102. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Fırat, Melek. "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001). 2. Cilt. ed. Baskın Oran. 1002-104. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Efe, Haydar - Kemahlı Garipoğlu, Funda. "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı". Akademik Bakış, 18/35 (2024), 15- 38.
- Fırat, Melek - Kürkçüoğlu, Ömer. "1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Orta Doğu'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1980-2001), 2. Cilt. ed. Baskın Oran. 124-152.15. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Mumcu, Uğur. "Çağlayangil Demiş ki...", Cumhuriyet (15 Kasım 1979), 11.
- Sirmen, Ali. "Yine Notam 714", Cumhuriyet (8 Mart 1980), 3.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal - Yılmaz, Miraçhan. "İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)". Türkiyat Mecmuası, 29/Özel Sayı (2019), 169-195.

5. Tezler

- Cura, Yudum, Koalisyon Hükümetleri: Türkiye Örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

6. İnternet Kaynakları

- Devlet Hava Meydanları İşletme (DHMİ). "Havacılık Terimleri Sözlüğü". Erişim Tarihi: 5 Mart 2025. https://www.dhmi.gov.tr/Documents/HavacilikTerimleri-Sozlugu/DHMi_Havacilik-Terimleri-Sozlugu.pdf.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM). "Fır Hattı Nedir?". Erişim Tarihi: 5 Mart 2025. <https://web.shgm.gov.tr/en/sikca-sorulan-sorular/263-fir-hatti-nedir>